

УДК 336.22

Т. О. Меліхова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит,
Запорізька державна інженерна академія
О. В. Троян,
асистент кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит,
Запорізька державна інженерна академія

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА РІВЕНЬ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

T. Melikhova,
Cand. Sci. (Econ.), Associate Professor, Deputy Head of the Department
of Accounting, and Audit, Zaporizhzhia State Engineering Academy
O. Troyan,
Assistant of the Department of Accounting and Audit, Zaporizhzhia State Engineering Academy

THE ANALYSIS OF THE TAX BURDEN ON THE ENTERPRISE TAX SECURITY LEVEL

Досліджено вплив податкового навантаження на рівень податкової безпеки як окремих підприємств, так і держави в цілому. Розглянуто роль податкової безпеки підприємства в сучасній економіці. Визначено місце та роль податкового навантаження в системі податкової безпеки підприємства. Систематизовано погляди дослідників на визначення поняття "податкова безпека підприємства" в науковій літературі та сформоване власне трактування цієї категорії. В результаті проведеного дослідження було визначено вплив рівня податкового навантаження ПДВ та податку на прибуток на результати діяльності підприємства. Визначено рівень податкового навантаження в економіці України. Дано оцінку рівню податкового навантаження в Україні як критерію ефективності державної податкової політики та виявлено тенденції його впливу на розвиток економіки. Проаналізовано динаміку рівня податкового навантаження в Україні та запропоновано рекомендації щодо оптимізації рівня податкового навантаження суб'єктів господарювання.

We had investigated the tax burden fluency on the tax security level of individual enterprises and of the state at whole. We also investigated the tax security role at the enterprise in modern economy. Then we determined the place and role of the tax burden in the enterprise's tax security system. And we had systemized the scientific literature researchers' views on the definition "the tax security of an enterprise" concept and we also formed our own interpretation of this category. As a result of the research we determined the level of the VAT-tax burden influence and the profit tax influence on the results of the enterprise's activity. The tax burden level in the Ukrainian economy is determined. We also rated the tax burden level in Ukraine as the state tax policy effectiveness criterion and we had detected the tendencies of its influence on the economy development. In the end we analyzed the dynamics of the tax burden level in Ukraine is and proposed the recommendations for optimizing business entities' the tax burden level.

Ключові слова: податки, податкова безпека підприємства, єдиний соціальний внесок, податкове навантаження, податкова політика, податок на додану вартість.

Key words: taxes, the enterprise's tax security, social contribution, tax burden, tax policy, the value-added tax.

ВСТУП

У сучасних умовах глибокої економічної і політичної кризи в Україні особливого значення набуває проблема забезпечення високого рівня податкової безпеки як на рівні держави, так і на рівні окремих підприємств. Посилення загроз з боку зовнішнього середовища, зростаючий темп інфляції, подорожчання основних видів ресурсів призводять до неминучого збільшення неплатоспроможності підприємств. Це явище актуалізує необхідність додаткових досліджень забезпечення високого рівня податкової безпеки підприємств.

Ю.Б. Іванов, Ю.В. Бережна, І.Г. Кеменяш, Ю.М. Полонська та ін. Їх наукові праці присвячені в основному зменшенню впливу податкових чинників, які не завжди інтегровані в систему забезпечення фінансової безпеки підприємства. Але в них, на жаль, немає єдиного визначення податкової безпеки підприємства. Недостатньо розробленими залишаються також і питання визначення сутності та опрацювання системи заходів із забезпечення високого рівня податкової безпеки підприємств в Україні як складової їх фінансової безпеки в умовах економічної кризи.

Тому, незважаючи на значну кількість публікацій та наукових розробок, питання забезпечення високого рівня податкової безпеки підприємства потребують подальших глибоких досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Податкова безпека в сучасних економічних умовах досліджується такими вченими, як О.В. Грачов,

Таблиця 1. Аналіз визначення терміну "податкова безпека" в науковій літературі

Автор	Визначення
О.В. Грачов [2, с. 86]	Податкова безпека підприємства – це фінансово-економічний стан платника податків, що забезпечує мінімізацією податкових ризиків, при якому з боку господарюючого суб'єкта повністю й вчасно сплачуються нараховані податки, а з боку виконавчих і законодавчих органів забезпечується передбачені законом захист платника податків
Ю. Іванов, Ю. Бережна [3, с. 9]	Податкову безпеку необхідно розглядати як інтегровану підсистему економічної безпеки, яка впливає на фінансове забезпечення всіх її складників: інноваційно-технологічної, інвестиційної, енергетичної, сировино-ресурсної, продовольчої, соціальної, експортної, імпоротної та міжнародно-інтеграційної безпеки
І.Г. Кеменяш [4, с. 8–9]	Податкова безпека підприємства – це окремий вид економічної безпеки суб'єктів підприємництва, який за своїм змістом є системою захисту підприємницьких структур від можливих ризиків, загроз і втрат, що пов'язані як з державним адмініструванням податків, так і з виконанням суб'єктами підприємництва надмірних податкових зобов'язань, які призводять до падіння і повного згорання ділової активності підприємницьких структур
А.Ю. Чиж [5]	Податкова безпека підприємства – це сукупність методів стратегічного і оперативного податкового менеджменту, податкового обліку, планування, аналізу і контролю, спрямованих на досягнення стратегічних цілей і забезпечення економічної безпеки підприємства
Ю.М. Полонська [6, с. 282]	Податкова безпека підприємства – це комплексний захист від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища системи податкового планування на підприємстві

Джерело: побудовано авторами на основі джерел [2–6].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки як окремих підприємств, так і держави в цілому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як справедливо відмічають фахівці Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України: "Податкова система є одним із найбільш важливих чинників сприятливості бізнес-клімату в державі. Хоча на рішення інвесторів щодо розвитку бізнесу у будь-якій країні впливає цілий комплекс інституціональних факторів, зокрема наявність ефективного державного управління, чесної судової системи, системи гарантій права власності, доступність різних джерел фінансових ресурсів, ступінь розвитку фондового ринку тощо, саме податкова система є найбільш чутливим елементом, який може як девальвувати позитивний вплив перелічених факторів, так і, навпаки, навіть за умов наявності інституційних проблем, схилити інвестора до прийняття позитивного рішення щодо розвитку бізнесу в країні" [1].

Визначальний вплив на рівень податкової безпеки підприємства мають такі основні ознаки як великий ризик несвоєчасних розрахунків споживачів або затримки відвантаження матеріалів постачальниками, низька покупна спроможність населення, високі ставки податків та відсотків за кредит, нестабільне законодавство, нестійкий валютний курс, зріст рівня інфляції, зниження обсягу залучення інвестицій, недовіра до банків, прагнення ухилитися від сплати податків, часті податкові перевірки, низькі штрафні санкції за порушення податкового законодавства та наявність досить високого рівня тіньової економіки.

Термін "податкова безпека підприємства" вживається в літературі порівняно недавно, і тому досі не існує єдиного його визначення. Аналіз основних визначень терміну "податкова безпека" представлений в таблиці 1.

Отже, на нашу думку, податковою безпекою підприємства є податкова політика підприємства направлена на своєчасність нарахування та сплати податків, правильність ведення обліку податків та складання податкової звітності, а також податкове планування направлене на вибір альтернативного варіанту оподаткування, яке оптимізує суму податків та знижує рівень податкового навантаження підприємства.

Характеризуючи сутність поняття "податкова безпека", необхідно зважати на роль і місце податків у забезпеченні реалізації їх фіскальної та регулюючої функцій.

Рівні податкової безпеки як складової фінансової безпеки наведені на рисунку 1. Податкова безпека є невід'ємною складовою фінансової безпеки, яка забезпечує зв'язки з бюджетом у вигляді сплати податків та зборів до державного і місцевих бюджетів, отримання кредитів та сплати відсотків за ними, отримання бюджетного рефінансування тощо.

Проведені останніми роками реформи податкової сфери не дали бажаного позитивного ефекту, хоча й були у своїй основі спрямовані на підвищення позицій податкової системи України в міжнародних рейтингах. Так, оголошене урядом скорочення кількості податків, що є одним із показників сприятливості податкової системи під час визначення рейтингу Doing Business, здійснилося за рахунок об'єднання податків під спільними назвами. Так у межах податкової реформи з 1 січня 2016 р. відбулась уніфікація ставок основних податків, таких як податок на прибуток та податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) на рівні 18 %. До того з 2011 р. в Україні діяла малопрогресивна шкала оподаткування з ПДФО — 15 (17) % в залежності від розміру доходу.

Отже, з одного боку, відбулося деяке підвищення рівня податкових ставок. Але згідно, підпункту 169.4.1 Податкового кодексу України до доходу працівника у вигляді заробітної плати чи прирівняних до неї виплат може застосовуватися податкова соціальна пільга, якщо розмір доходу не перевищує прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 01 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчий 10 гривень [7].

Тобто максимальний розмір доходу, при оподаткуванні якого може бути застосована податкова соціальна пільга у 2017 році складає 2240 грн (1600 * 1,4).

Водночас для покращення економічної ситуації в країні, пріоритетними напрямками повинні бути цілі розвитку бізнесу та створення стимулів для залучення інвестицій. Оцінити, наскільки ефективно в Україні функціонує податковий механізм залучення іноземних інвестицій, можна, дослідивши рівень податкового навантаження, оскільки його оптимальний рівень є вагомим чинником розвитку ділової й інвестиційної активності суб'єктів економічної системи.

Рівень податкового навантаження на діяльність підприємства можна визначити як величину податкових виплат у відсотках від суми отриманого прибутку. Розглянемо на прикладі підприємства аналіз податкового навантаження ПДВ та податку на прибуток (табл. 2 і 3).

Рис. 1. Рівні податкової безпеки як складової фінансової безпеки

Джерело: власна розробка авторів на основі джерел [4; 5].

Виходячи з аналізу податкового навантаження підприємства за 2016 рік, видно, що коефіцієнт податкового навантаження до доданої вартості відповідно склав: у 1 кварталі — 1,38 %; у 2 кварталі — 1,45%; у 3 кварталі — 1,52% та у 4 кварталі — 1,25%. Тобто з 1 по 3 квартал 2016 року відбувається зростання коефіцієнту податкового навантаження, це відбувається за рахунок збільшення вартості придбання, але з 4 кварталу спостерігається зменшення даного коефіцієнту за рахунок зменшення вартості придбання без ПДВ.

Аналіз податкового навантаження податку на прибуток підприємства за 2016 рік показав, що з 1 по 2 квартал коефіцієнт податкового навантаження зменшився з 6,4% до 3,5%, це обумовлено зменшенням суми прибутку, яка підлягає оподаткуванню. Що свідчить про негативну тенденцію до зростання загальних витрат підприємства. Проте вже у 3 кварталі підприємство взагалі отримує збитки, що свідчить про недостатнє податкове планування на підприємстві і може розцінюватися фіскальними органами, як ухилення від уплати податків.

Такі дії можуть призвести до включення підприємства до плану перевірок, адже воно не виконує податкове навантаження.

Податкове навантаження є наслідком податкової політики держави, якісною характеристикою будь-якої системи оподаткування, від якого в повному мірі залежить податкова безпека. Податкова безпека — це такий стан податкової сфери держави, для якого характерним є захищеність інтересів суб'єктів податкових відносин, стійкість й економічна незалежність податкової системи, що проявляється у стабільності податкового законодавства; здатність податкової системи до розвитку й удосконалення [8, с. 15].

Динаміку показників податкового навантаження в Україні, а також складників його розрахунку наведено в таблиці 4.

З наведених даних (табл. 4) можна зробити висновки, що в аналізованому періоді зменшення рівня подат-

Таблиця 2. Аналіз податкового навантаження ПДВ підприємства за 2016 рік

Період	Податкове зобов'язання		Податковий кредит		Сума ПДВ до сплати у бюджет	Коефіцієнт податкового навантаження, %
	Виторг від реалізації без ПДВ	ПДВ	Вартість придбання без ПДВ	ПДВ		
1 квартал 2016 р.	100 000	20 000	50 000	10 000	1380	1,38
2 квартал 2016 р.	150 000	30 000	100 000	20 000	2175	1,45
3 квартал 2016 р.	200 000	40 000	200 000	40 000	3040	1,52
4 квартал 2016 р.	250 000	50 000	150 000	30 000	3125	1,25
Разом	700 000	140 000	500 000	100 000	9720	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 3. Аналіз податкового навантаження податку на прибуток підприємства за 2016 рік

Період	Доход	Витрати на						Прибуток, що підлягає оподаткуванню	Податок на прибуток 18%	Коефіцієнт податкового навантаження, %
		Матеріали	Зарплату	ЄСВ	Амортизацію	Інші	Разом			
1 квартал 2016 р.	100 000	50 000	10 000	2 200	2 500	-	64700	35300	6354	6,4
2 квартал 2016 р.	150 000	100 000	15 000	3 300	2 500	-	120800	29200	5256	3,5
3 квартал 2016 р.	200 000	200 000	20 000	4 400	2 500	-	226900	-26900	-	-
4 квартал 2016 р.	250 000	150 000	25 000	5 500	2 500	-	183000	67000	12060	4,8
Разом	700 000	500 000	70 000	15 400	10 000	-	595400	104600	23670	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 4. Розрахунок податкового навантаження в Україні у 2011–2016 роки

№ з/п	Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Відхилення 2016–2011, %
1	ВВП (у фактичних цінах, млрд грн) [9]	1300,0	1408,9	1454,9	1566,7	1935,6	2383,2	83,32
2	Темпи росту ВВП, % до попереднього періоду	-	108,38	103,27	107,68	123,54	123,12	13,60
3	Податкові надходження до зведеного бюджету України, млрд грн [9]	323,9	347,9	341,2	355,4	507,6	650,8	100,93
4	Єдиний соціальний внесок, млрд грн [10]	139,1	157,9	166,9	165,9	169,9	111,7	- 19,69
5	Податкове навантаження, % (р3/р1x100 %)	24,92	24,69	23,45	22,68	26,22	27,31	9,59
6	Загальний рівень фіскального навантаження, % ((р3+р4)/р1x100%)	35,62	35,9	34,92	33,27	35,0	31,99	-10,19
7	Темпи приросту загального рівня фіскального навантаження, % до попереднього періоду	-	0,79	-2,73	-4,73	5,20	-8,6	- 1188,61

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [9; 10].

Таблиця 5. Оцінка впливу рівня тіньової економіки на ефективність фіскальної політики в Україні за 2011–2016 роки

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Відхилення 2016–2011, %
Частка тіньової економіки у ВВП, %	34	34	35	43	40	34	-
Тіньовий ВВП, млрд грн	442	479	509,22	673,68	774,24	810,29	83,32

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [12].

кового навантаження суттєво вплинуло на реальну картину функціонування суб'єктів господарювання. Так загальний рівень податкового навантаження в 2016 році склав 31,99%, що на 8,6% менше, ніж у 2015 році. Податкові надходження до зведеного бюджету України за 2016 рік становили 650,8 млрд грн, що на 143,2 млрд грн, або на 28,21%, більше аналогічного показника за 2015 рік.

Зниження навантаження на фонд оплати праці надає певні ознаки детінізації економіки. З 2016 року при зниженні ставки сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування вдвічі (з усередненого 41 % до 22 %) та скасування 3,6 % утримання з працівників, надходження коштів скоротилися менше ніж у половину. Так, сума надходжень коштів від сплати єдиного внеску у 2016 р. становить 111,7 млрд грн, що на 58,2 млрд грн або на 34,26 % менше відповідного показника 2015 р.

Згідно з даними ДФС, обсяги відшкодування ПДВ платникам податків за 2016 рік становили 94,3 млрд грн, що на 40% більше, ніж за 2015 рік.

Також повідомляється, що переплата податку на прибуток до держбюджету знизилася на 10 млрд грн. Великі платники податків у 2016 році перерахували до державного бюджету платежів на суму 215 млрд грн, що на 32% більше показника за попередній рік [11].

Але, незважаючи на існуючу позитивну динаміку, достатньо високий рівень податкового навантаження стимулює існування тіньового сектору економіки та змушує бізнес приховувати свої реальні доходи.

Аналіз впливу рівня тіньової економіки на ефективність фіскальної політики наведено в таблиці 5.

У 2016 році рівень тіньової економіки в Україні становив 34% офіційного ВВП, що на 6 відсоткових пунктів менше порівняно з показником 2015 року.

За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі детінізація стала результатом:

- закріплення макроекономічної стабільності та відновлення економічного зростання (за підсумком 2016 року реальний ВВП зріс на 2,3%, індекс споживчих цін у розрахунку грудень до грудня склав 112,4%, що стало наслідком збільшення пропозиції на внутрішньому ринку);

- поліпшення бізнес-клімату в умовах проведення політики дерегуляції підприємницької діяльності, що, у свою чергу, сприяло зростанню довіри інвесторів та нарощенню притоку прямих інвестицій;

- поступової легалізації відносин на ринку праці внаслідок зниження ЄСВ та, як наслідок, послаблення навантаження на фонд оплати праці.

Водночас, як зауважують спеціалісти міністерства, динаміку детінізації стримують досі не вирішені проблеми:

- збереження значних викликів стабільності фінансової системи країни в умовах триваючого банкрутства банків і виведення їх з ринку;

- утримання напруги у міжнародних відносинах з РФ;

- наявність територій, непідконтрольних владі, утворених унаслідок військової агресії на території країни;
- низька довіра до інститутів влади [12].

Отже, результативність процесу детінізації економіки є похідною від спроможності держави створити сприятливі умови для нарощування суб'єктами господарювання ділової активності в легальній економіці. А такого результату можливо досягти завдяки поліпшенню інвестиційного і бізнес клімату в країні та створенню такого інституціонального середовища, для якого тіньова економіка стала б неефективною.

ВИСНОВКИ

Критичний аналіз категорії "податкова безпека підприємства" дає можливість висловити власне трактування. Податковою безпекою підприємства є податкова політика підприємства направлена на своєчасність нарахування та сплати податків, правильність ведення обліку податків та складання податкової звітності, а також податкове планування направлене на вибір альтернативного варіанту оподаткування, яке оптимізує суму податків та знижує рівень податкового навантаження підприємства.

У результаті проведеного дослідження рівня податкового навантаження ПДВ та податку на прибуток підприємства показав, що на підприємстві більше уваги слід приділяти податковому плануванню з метою зниження витрат та збільшення прибутку.

Це сприятиме поліпшенню податкової безпеки для формування ефективної податкової політики, яка передбачає отримання найбільш ефективного варіанту сплати податків при виборі альтернативних податкових наслідків різних варіантів здійснення господарської діяльності.

Література:

1. Молдован О.О. Щодо першочергових заходів покращення податкового клімату в Україні: аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1492/>
2. Грачов О.В. Податкова безпека як невід'ємна складова економічної безпеки підприємства [Текст] / О.В. Грачов // Вісник економіки транспорту і промисловості. — № 29. — 2010. — С. 86—88.
3. Іванов Ю.Б. Податкова безпека: сутність та умови забезпечення [Текст] / Ю.Б. Іванов, Ю.В. Бережна // Економіка розвитку. — 2010. — № 2 (54). — С. 9—11.
4. Кеменяш І.Г. Управління податковою безпекою суб'єктів підприємництва в Україні. 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит [Текст]: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / І.Г. Кеменяш. — Львів: ЛДФА, 2011. — 20 с.
5. Чиж А.Ю. Податкова безпека як функціональна складова економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://thesis.at.ua/publ/15_11_15_12_2013_r_menedzhment_rozvitok_teorija_ta_praktika/chizh_a_ju_podatkova_bezpeka_jak_funkcionalna_skladova_ekonomichnoji_bezpeki_pidpriemstva/9-1-0-247
6. Полонська Ю.М. Організаційне забезпечення системи підтримки прийняття управлінських рішень у податковому плануванні за критерієм податкової безпеки [Текст] / Ю.М. Полонська // Комунальне господарство міст. — 2011. — № 100. — С. 277—284.
7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
8. Цимбалюк І.О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави [Текст]: колективна монографія. Стратегічне управління національним економічним розвитком: монографія: в 2 т. — Донецьк: ДВНЗ "ДонНТ", 2013. — Т. 2. — 392 с. — С. 13—23.
9. ВВП України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

10. Доходи Бюджету та Пенсійного фонду [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cost.ua/budget/revenue/pension/>

11. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua>

12. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Тенденції тіньової економіки в Україні у 2016 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>

References:

1. Moldovan, O.O. (2017), "On the priority measures to improve the tax climate in Ukraine: an analytical note", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1492/>, (Accessed 23 July 2017).
2. Grachev, O.V. (2010), "Tax security as an integral part of the enterprise's economic security", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 29, pp. 86—88.
3. Ivanov, Yu.B. and Berezhnaya, Yu. V. (2010), "Tax Security: the Essence and Conditions of Provision", *Ekonomika rozvytku*, vol. 2 (54), pp. 9—11.
4. Kemenyash, I. (2011), "Management of tax safety of business entities in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, LGFA, Lviv, Ukraine.
5. Chizh, A.Yu. (2013), "Tax security as a functional component of the enterprise's economic security", available at: http://thesis.at.ua/publ/15_11_15_12_2013_r_menedzhment_rozvitok_teorija_ta_praktika/chizh_a_ju_podatkova_bezpeka_jak_funkcionalna_skladova_ekonomichnoji_bezpeki_pidpriemstva/9-1-0-247 (Accessed 23 July 2017).
6. Polonskaya, Yu. M. (2011), "Organizational support of the system of support for making managerial decisions in tax planning according to the criterion of tax security", *Komunal'ne gospodarstvo mist*, vol. 100, pp. 277—284.
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 25 July 2017).
8. Tsimbalyuk, I.O. (2013), "Tax Security in the System of Financial Security of the State", *Strategichne upravlinnja nacional'nym ekonomichnym rozvytkom: monografija*, Donetsk National Technical University "DonNT", vol. 2, pp. 13—23.
9. Ministry of Finance of Ukraine (2017), "GDP of Ukraine", available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp> (Accessed 25 July 2017).
10. The Price of the State (2017), "Revenues of the Budget and Pension Fund", available at: <http://cost.ua/budget/revenue/pension> (Accessed 25 July 2017).
11. The Official Website of the State Fiscal Service of Ukraine (2017), available at: <http://sfs.gov.ua> (Accessed 25 July 2017).
12. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2016), "Trends in the shadow economy in Ukraine in 2016", available at: <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=en-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (Accessed 25 July 2017).

Стаття надійшла до редакції 12.10.2017 р.